

Оригинални научни рад

Вукашин Д. ДЕДОВИЋ*
ОШ „Светозар Марковић“, Краљево

БУНА У ДОЊИМ ВАСОЈЕВИЋИМА 1898. ГОДИНЕ

Апстракт: У раду је реч о буни српског становништва у Доњим Васојевићима крајем маја 1898. године. Српско становништво из ове области било је све чешће изложено нападима муслимана и Арбанаса из Бихора, Рожаја и Ругове. Турске власти из Берана нису хтеле да их заштите, него су хапсиле поједине доњовасојевићке прваке. Један од значајнијих напада на српско становништво у Доњим Васојевићима почео је 31. маја, из три правца, на села са десне стране Лима.

Очекујући шире сукобе, Турска је довлачила нове таборе војске од Пећи, Ругове и Бихора, тако да је у Беранама и околини било сконцентрисано 15 табора турске војске. На дати знак она се пресвукла у народну ношњу и одмах кренула у напад на српско становништво у околини Берана. Владе Србије и Црне Горе чиниле су велике дипломатске напоре да зауставе арбанашки и муслимански башибозук и турски аскер од даљег пљачкања и уништавања Доњих Васојевића. На упорна инсистирања српског и црногорског посланика у Цариграду, Стојана Новаковића и Митра Бакића, уз помоћ руског амбасадора Зиновјева, султан је обећао да ће војне и цивилне власти у Беранама бити кажњене за почињена насиља и да ће српском живљу бити дата пуна амнестија и потребна средства за обнову порушених кућа.

Кључне речи: Доњи Васојевићи, Срби, Србија, Црна Гора, Порта, српска села, Арбанаси, Руговци, Рожајци, Бихорци.

НАСИЉА ТУСКЕ ВОЈСКЕ У СЕЛИМА ДОЊИХ ВАСОЈЕВИЋА

Критска криза и грчко-турски рат довели су до даљег погоршавања положаја српског становништва у Косовском вилајету, посебно на селу. У време овог рата, на султанов проглас да се јаве добровољци, из ове области одазвало се више хиљада Албанаца и другог муслиманског становништва. После повратка добровољаца из рата са Грчком, порастао је број убиства и зверстава извршених над хришћанима. Нереди, убиства, паљевине

* доктор историјских наука, v.dedovic@hotmail.com

и сваковрсна зверства толико су узела маха да је узрујаност захватила цео Косовски вилајет. Учесталост насиља над Србима у Косовском вилајету приморала је српску владу да се интезивније ангажује на економској, политичкој и правној заштити српског становништва. Председник владе Владан Ђорђевић 27. децембра 1897. године наложио је посланику у Цариграду Стојану Новаковићу да скрене пажњу турској влади на проблем све чешћих злочина над Србима, и да укаже на противречност таквог стања и добрих односа две суседне земље.¹

Поступајући по захтеву председника владе, посланик Новаковић је 14/26. маја 1898. године предао министру иностраних дела Турске Тефик-паши дипломатску ноту, поткрепљну посебним прилогом у којем су наведени извештаји и сведочанства о бројним убиствима, уништавањима српских кућа, пожарима, силовањима и скрнављењима православних светиња. У ноти коју је поднео Новаковић посебно је истакнуто да је у последње четири године било више од 400 злочина као што су убиства, паљевине, пожари, разбојништва, скрнављења православних храмова, црква, силовања, отмица, пљачки, крађа. У завршном делу дипломатске ноте, српски посланик упозорава турског министра иностраних дела да српска влада не може и не сме бити равнодушна према насталој ситуацији, и наводи да је потребно „неодложно предузети мере да се заштити хришћанско становништво од напада законима непокорних Арбанаса, и примерено казне виновници злочина“.²

И у Доњим Васојевићима, од раније заоштрене супротности између српског становништва, с једне стране, и турских власти, околног муслиманског и арбанашког становништва, са друге, настављени су и у овом периоду. Српско становништво из ове области било је још чешће изложено нападима муслимана и Арбанаса из Бихора, Рожаја и Ругове који су косили њихове ливаде, пенили им стоку, односили жито и сав покретни иметак. Арбанаси из Ругове су често нападали на поједина села, а турске власти из Берана нису хтеле да их заштите, него су хапсиле поједине доњовасојевићке прваке. Положај доњовасојевићког српског сељака се све више погоршавао и нерешеним

1 Ђорђевић саопштава Новаковићу да је у последње време просто засут „множином података о разним насиљима арбанаским, чије последице озбиљно прете да доведу до расељавања и уништења нашег племена у тим покрајинама Турске“ и моли да обавести Порту и султана и захтева од Турске да предузме енергичне и конкретне мере како би престали „ови злочиначки изгреди“ (Јагодић, 2009: 322-323).

2 Посланик Стојан Новаковић извештава председника владе да је преписа ноте предао посланику Русије Зиновјеву и отправнику послова Велике Британије у Цариграду. Зиновјев му је одмах обећао подршку и почетком јула је препоручио великом везиру и Тефик паши да задовоље српске захтеве (АС, МИД, ПО 1898, А/21, пов. бр. 925, српски посланик у Цариграду Стојан Новаковић-В. Ђорђевићу, Цариград, 17/30. VI 1898; Исти истом, пов. бр. 951, Цариград, 27. VI/9.VII 1898).

и сваког дана све заоштренијим аграрним односима, увођењем нових и повећавањем старих пореза, злоупотребама локалних турских власти, њиховом неспособношћу и немарношћу да заведу ред и законитост, да обезбеде имовинску и личну сигурност становништва.

Сталне претње, хапшење главара, напади Арбанаса из Ругове и Метохије и муслимана из Бихора и Рожаја, отимање стоке и жита, као и забрана ношења оружја на пазарима додатно је подстакло доњовасојевићко православно становништво на отпор. Владало је немирно стање, које се одражавало у незадовољству, протестима, нередима и бунама које су у неким периодима попримале широке размере и израстале у национално-ослободилачки и социјални устанак.

Насиље и безакоње турских власти довели су до већих немира крајем маја 1898. године. Очекујући шире сукобе, Турска је довлачила нове таборе војске од Пећи, Ругове и Бихора, тако да је у Беранама и околини било сконцентрисано 15 табора турске војске, који су распоређени по селима и граничним караулама.³ Нагомилана војска почела је још више да хара и пљачка по околини Берана, нарочито у приградским селима, међу којима је Доње Луге прво било на удару. Њихово присуство је односе српског становништва и војске, посебно агресивних Арбанаса, чинило још тежим и опаснијим. Сељаци су индивидуално давали отпор али, ненаоружани, нису могли изаћи на крај са наоружаном турском војском и Арбанасима који су предњачили у зулумћарењима.

Међусобно пушкарање прерасло је крајем маја 1898. године у крваву доњовасојевићку буну. У честим нападима Арбанаса из Рожаја и Ругове на српска села у околини Берана највише је страдало становништво села Полице. У току 1897. године Арбанаси су успели да убију неколико Пантовића са Полице (засеок Горажде). Но, Пантовићи то нису заборавили па су су у току маја 1898. године извршили дуплу освету. Најпре су убили два Арбанаса из Рожаја, а три дана касније и двојицу Руговаца, кириција који су се кретали од Бијелог Поља ка Беранама.⁴ То је послужило као повод Арбанасима и муслиманским вођама да припреме нови и још јачи напад на српско становништво у Доњим Васојевићима. По ранијем договору између Руговаца, Рожајаца и Бихораца напад на Доње Васојевиће требало је извршити 31. маја, из три правца, на села с десне стране Лима: Полицу, Будимљу, Петњик, Загорје, Луге, Дапсиће, Ржаницу и Калудру. После спаљивања ових села ове три војске: руговска, рожајска и бихорска требале су се састати у Беранама, на Јасиковцу, где би добиле џебану из турских магацина

3 *Глас Црнорца*, бр. 23, од 6. VI 1898, стр. 1; Пејовић, 1973: 105

4 АС, МИД-ПО 1898, док. бр. И/20, док. бр. 498, српски цариник на Јавору-Министарству иностраних дела Србије, 10. јуна 1898; АС, МИД-ПО 1898, док. бр. И/31, С. Новаковић-В. Ђорђевићу, Цариград, 3. VI 1898.

па онда заједно с аскером да отпочну напад на села на левој обали Лима и манастир Ђурђеви Ступови.⁵

Пре свог доласка Руговци су послали обавештење да ће њихова војска проћи к Беранама, али без икакве зле намере. Пошто је то било у касним подневним часовима Лужани су донекле поверовали руговској поруци. После сат времена појавила се с Крчева велика руговска војска. Кад је стигла у Петњик опалила је неколико пушака, што је био знак турској војсци на Јасиковцу и у Беранама да крене ка предвиђеном правцу. При овом пушкарању погинуо је један Петњичанин, Барјактаревевић, а син му рањен. Кад је војска дошла до Луга оборила је жестоку ватру и запалила прву лушку кућу до Петњика. Овај изненадни напад затекао је народ неспреман што је умањило могућност за одбрану. Тек пошто су жене и децу упутили у села са леве стране Лима, а неки и преко црногорске границе, Руговцима је пружен жесток отпор. На глас о погибији у Петњичким барама пристигли су Петњичани, Лужани, Будимљани и други. Формирана је српска одбрамбена линија билом дапсићко-циковићко-малевићког брда, до Брњице. Лужани су заузели брдо Буковац које се налази изнад Луга, одакле су могли успешно да бране село да су имали довољно муниције.⁶ Непријатељ је стално јуришао не би ли потиснуо српску одбрану с Буковца, али сви покушаји су били без успеха.

Турској војсци, која је одавно чекала значајнији повод за напад на српско становништво, ови догађаји су дошли као наручени. Очекујући долазак Руговаца она се, снабдевена свим потребним за бој, концентрисала на Јасиковцу. На дати знак она се пресвукла у народну ношњу и одмах кренула према Лугама и узела учешће у нападу на ово село. Како се борба развијала стизала су појачања из касарни у Беранама и са Јасиковца.⁷

У том првом сукобу на Лугама погинуло је неколико Лужана и три Ржаничанина (Зарија Ђорђијев Гудовић и два Чукића, Радосав Јаковов и Станоје Новов), а неколико лакше рањено.⁸ Око седам сати после подне борба на Лугама је престала. Село је било предато огњу. Свака кућа, колибица, штала, кокошињац као и сламе и сена која су презимила била су запаљена. Спаљено је све што је изгорети могло, осим једне куће на југозападној

5 АС, МИД, 1898, фасц. 66/а, док. 667/4, конзул Србије у Скопљу Милосав Куртовић-српском посланику у Цариграду Стојану Новаковићу, Скопље, 7/19. VI 1898.

6 *Новесине* (Никшић), 1/1898, бр. 8, од 24. VI 1898, стр. 2-3; АС, МИД-ПО 1898, док. бр. И/31, Стојан Новаковић-В. Ђорђевићу, Цариград, 3. VI 1898.

7 Исто; ДАЦГ, МИД, 1898, фасц. 47, док. 605, војвода Лакић Војводић-Г. Вуковићу, Трепча, 31. V 1898. Војвода Лакић се налазио на самој црногорско-турској граници на Трепчи (*Глас Црногорца*, бр. 23, од 6. VI 1898, стр. 1; ДАЦГ, МИД, 1898, фасц. 47, док. бр. 1723, црногорски посланик у Цариграду, Митар Бакић-руском министру-резиденту (амбасадору) на Цетињу, Константину Аркадијечу Губастову, Цариград, 7. VI 1898).

8 ДАЦГ, МИД, 1898, фасц. 47, док. 605, Л. Војводић-Г. Вуковићу, Трепча, 31. V 1898.

страни села, одакле су Турци осипали најжешћу ватру на српске браниоце на Буковицу. У многим избама, шталама и кокошињцима изгорела је стока и живина коју сељаци, у журби, нису успели да истерају.⁹ Пред изненадним и силовитим нападом велике турске војске и албанског башибозука најпрече је било спасавати жене и децу, нешто намирница и неопходног покућанства и постељине, док се на стоку и живину није имало времена ни мислити.

После пљачкања и спаљивања Доњих Луга турска војска је пошла према Петњику. Становништво Петњика се разбежало према Загорју. У Петњику су побили нешто нејачи, а онда га опљачкали и спалили, као и Луге.¹⁰

У току првог дана и ноћи у борбама на Лугама и Петњику погинуло је 15, а рањено 19 Срба.¹¹ Колико је тачно погинуло на турско-албанској страни нисмо могли утврдити. У неким извештајима помиње се 60 мртвих.

Сутрадан, 1. јуна, око 4 сата после подне турска војска је кренула с Јасиковца преко Будимље. Пошто су опљачкали и запалили куће Радуновића наставили су паљење и на десној страни Будимске реке. При овом паљењу слабо је било отпора, пошто је оружја и муниције било врло мало због тога што је велики број сељака склањао своје породице на леву обалу Лима. Турци су наишли на жешћи отпор тек кад су дошли до кућа Бабовића и Дабетића, који су их, иако малобројни, врло храбро пресрели те им те вечери нису дали запалити око 30 кућа. Иако је бројна турска војска два сата вршила непрестане јурише, тих тридесетак кућа нису успели да запале. Будимљани су убили 4 турска војника, а већи број ранили.¹² Приликом одбране ових кућа помоћ је пристигла из још непопаљених села са десне стране Лима, а затим и из села са леве стране Лима. Горњосељани су прешли преко газа на Мостиштима код Јерињег крша. Српски народ Доњих Васојевића покушава да се одупре регуларној, савремено наоружаној, турској војсци великог беранског гарнизона и муслиманском и арбанашком башибозуку од преко 15 000 војника.¹³

Сутрадан, 2. јуна у 7 сати. Руговска војска је започела напад на Дапсиће, а Бихорска на Полицу. Пошто су били склонили своје породице, Дапсићани и Поличани су упорно покушавали да се супротставе непријатељу и онемогуће га да запали њихове куће. Руговска војска је уз помоћ Рожајаца успела да запали 99 дапсићких кућа и да однесе богат плен, нарочито велику количину жита. Затим су наставили паљење Горажда и Заграђа. Развила се

9 Народ је ову буну назвао „Кокошињи рата“ из разлога што је тада у кокошињцима изгорела и живина. Самим називом народ је дао праву слику овог турско-албанског похода на Доње Васојевиће.

10 *Невесиње* (Никшић), 1/1898, бр. 8, од 24. VI 1898, стр. 3; ДАЦГ, МИД, 1898, фасц. 47, док. 605, Л. Војводић-Г. Вуковићу 31. V 1898.

11 *Невесиње* (Никшић), 1/1898, бр. 8, од 24. VI 1898, стр. 2-3.

12 Исто; *Браник* (Нови Сад), бр. 67, од 19. VI 1898.

13 АС, МИД, 1898, фасц. 66/а, 66, док. 667/4, Милосав Куртовић-Стојану Новаковићу, Скопље, 7/19. VI 1898.

очајничка борба. Неколико Поличана је још у току ноћи запосело један вис на Гораждама, у близини школе. Пошто је запалио све куће горажданских засеока Јодола и Диља непријатељ је предузео неколико јуриша на школу али се сваки пут морао натраг повући, захваљујући храбрости тих „неколико српских спартанаца“. Иако су напади на школу понављани до мрака она је остала незапаљена.¹⁴

И при нападу на Заграђе Арбанаси су били лоше среће. Ту су оставили велики број мртвих и рањених, а успели су да запале само пети део кућа на Заграђу.

Остала непријатељска војска, посебно бихорски башибозук, имала је задатак да опљачка и запали: Маште, Драгосаву и Бабино. Бихорци и Арбанаси су и овога пута намеравали да за неколико сати запале поличка села, која су тада бројала близу 400 кућа. Но, група сељана запосела је положај на северозападном делу Машта, до шумљеног узвишења Тивран, где им бројна турска војска није могла ниоткуда заћи нити их са запоседнутог места потиснути. И овде је борба трајала скоро до мрака. Срби су непрекидно засипали турску војску пушчаним огњем, а пред саму ноћ потпуно разбили наоружане Бихорце, а осталу турску војску која има је помагала потиснути ка Будимљи. Дакле, великим пожртвовањем и храброшћу Срби су успели да слома бројнију турску војску и одбране око 200 кућа из ова три села. У селима Маште и Драгосава запаљене су само три куће, а на Бабину отприлике четврти део кућа.¹⁵

Многобројна непријатељска војска имала је услове да се смењује, тако да су битке и паљевине трајале и ноћу и дању. Журили су да похарају и спале Нахију пре него што дође до посредовања дипломатије Црне Горе, Србије и Русије. Тако су већ другог дана борби спаљена доњовасојевићка села на десној страни Лима: Луге, Петњик, Дапсиће, Будимље, поличка села, већим делом Доња Ржаница, Ровца, Калудра и Загорје, извештава окружни капетан Јеврем Бакић (који се у то време, заједно са чланом окружног начелства у Андријевици и бригадиром, војводом Лакићом Војводићем, налазио на црногорско-турској граници, у месту Трепча) председника Владе војводу Божа Петровића, који је по наређењу кнеза Николе дошао у Андријевицу, како би пратио збивања у Доњим Васојевићима и преко андријевичког телеграфа о свему извештавао црногорског кнеза.¹⁶

Већи део турске војске се 3. јуна одмарао на Јасиковцу и у Беранама. Предвече је турска војска у великом броју кренула с Јасиковца да запали

14 *Невесиње* (Никшић), 1/1898, бр. 9, од 1. VII 1898, стр. 2

15 *Невесиње* (Никшић), 1/1898, бр. 9, од 1. VII 1898, стр. 2

16 ДАЦГ, Министарство унутрашњих дјела (МУД), 1898, фасц. 47, док. 620/3, окружни капетан Јеврем Бакић-војводи Божу Петровићу, Трепча, 1/13. VI 1898; ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 47, док. 620, војвода Божа Петровић-Јеврему Бакићу, 2/14. VI 1898.

оних неколико незапаљених кућа Бабовића и Дабетића, на које је прва два дана толико пута безуспешно нападала. Срби који су били смештени у Тиврану одупирали су се непријатељу до самога мрака, али када је пао мрак непријатељ је успео да и ових неколико последњих будимских кућа запали.¹⁷

Остала непријатељска војска одмарала се тог целог дана на Јасиковцу и у Беранама, чекала нову војску и спремала се за сутрашњи дан, четвртак, 4. јун. Решени да дефинитивно истребе српски народ из Доњих Васојевића Турцима се журило да заузму и попале и преостале куће у селима Доња Ржаница, Ровца, Калудра и Загорје. Да би у томе успели пристигло им је у помоћ 3000 војника арнаутског башибозука и два батаљона стајаће турске војске.¹⁸

Верујући да имају довољно снаге планирају да истог дана нападну и на села на левој обали Лима и тако да истовремено опустоше сва доњовасојевићка села, као и њихову светињу, манастир Ђурђево Ступове. У раним јутарњим часовима са Јасиковца и из Берана кренула је турска војска у два правца: један ка Лугама а други ка манастиру Ђурђево Ступови. Војска која је ишла десном страном Лима ка селу Луге најпре је запалила преосталу незапаљену лушку кућу. Одатле је намеравала да уђе у Ржаницу и запали око 150 ржаничких кућа. Но, знајући да то не може успети све док не заузме Буковац, који доминира Ржаницом, Лугама, Загорјем, Петњиком и Дапсићима, она је пошла десном страном реке Ржанице уз Буковац. Ту се заметнула очајничка борба. Шанчеве су напустиле обе војске па је почело наизменично гоњење по буковачким шумама. Турска војска је стигла до села Загорја и запаливши две куће започели његово паљење. Међутим, кад су почеле да горе прве две запаљене куће Срби су са обе стране Буковца извршили напад. Изненађени Турци престадоше са даљим паљењем и започе позициона борба, која је трајала око три сата. Турску војску је захватио страх па је гледала како ће се извући са што мање жртава. Поделила се на два дела: један, мањи, део био је предвојен па се дао у бекство низ Петњик, а други, већи, се повлачио натраг низ Буковац. Срби су јуришали на њих и сатерали их на равницу у Луге. Турци су ухватили заклоне иза зидина попаљених лушких кућа, а Срби су се нашли испред њих на отвореном Лисијевом пољу. То је била велика опасност за Србе па им ништа друго није преостајало него да, око три сата после подне, изврше још један снажан јуриш на непријатеља. Та одважност Срба још више је поколебала Турску војску. Истовремено са јуришом с Лисијева поља на непријатеља заклоњеног у лушким зидинама сасули су пушчану ватру и Срби с леве стране Лима, испод села Пешца.

17 *Невесиње* (Никшић), 1/1898, бр. 9, од 1. VII 1898, стр. 2

18 АС, МИД, 1898, фасц. 66/а, 66, док. 667/4, Милосав Куртовић-Стојану Новаковићу, Скопље, 7/19. VI 1898.

Тако је непријатељ био принуђен на безобзирно бегство; од потпуног слома спасила га је артиљеријска ватра с Јасиковца.¹⁹

За оним првим, мањим делом турске војске, дало се у потеру неколико Срба, гонећи их низ Петњик и преко Луга, док их нису дотерали на Јасиковца, где се налазило турско војно утврђење.²⁰

Већ смо рекли да је турска војска планирала акције за тај дан (4. јун) и на левој обали Лима, које је започела у раним јутарњим часовима. На удару се прво нашло село Беране, где је запаљено 6 кућа. Војници су планирали да запале манастир и школу. Јаке турске снаге постепено су се примицале и у поподневним часовима достигле на око 150 метара од манастира. Изгледало је да ће Ђурђеви Ступови поново горети, али су у задњи час из околних села пристигли браниоци, одлучни да по сваку цену заштите манастир.²¹ Одлучили су да се једна група бораца затвори у манастир и да га брани, по цени да и они са њим изгоре. Сваки од њих је сматрао највећом чашћу погинути под манастирским кровом, али су једногласно решили да у њему стане само тридесет бораца.²²

У одбрани манастира Ђурђеви Ступови учествовали су:

1. Ђорђије Бојовић, учитељ, из Буча
2. Маријан Вуковић, главар, из Буча
3. Вукајло Вуковић, из Буча
4. Вукосав Јоксимовић, из Буча
5. Периша Миковић - Голубовић, из Буча
6. Анто Цемовић, из Буча
7. Максим Поповић, поц, из Лушца
8. Тодор Саичић, из Веничке
9. Вукота Бојовић, из Берансела
10. Иван Премовић, из Берансела
11. Радош Пипер, из Берансела
12. Јанићије Лончар, из Берансела
13. Васо Дошљак, из Велиђа
14. Панто Дошљак, из Велиђа

19 *Новесиње* (Никшић), 1/1898, бр. 15, од 12. VIII 1898, стр. 2-3; ДАЦГ, МИД, 1898, фасц. 92/VI, док. 707 (2), члан окружног начелства у Андријевици, бригадир војвода Лакић Војводић са Трепче-председнику Владе и министру унутрашњих дела Црне Горе, војводи Божу Петровићу, у Андријевици, 5. VI 1898.

20 ДАЦГ, МИД, 1898, фасц. 92/VI, док. 707 (2), Л. Војводић-Б. Петровићу, Трепча 5. VI 1898.

21 ДАЦГ, МИД, 1898, фасц. 92/VI, док. 707 (3), Л. Војводић-Б. Петровићу, Трепча, 6. VI 1898.

22 ДАЦГ, МИД, 1898, фасц. 92/VI, док. 667, Л. Војводић-Б. Петровићу, Трепча, 4. VI 1898; *Новесиње* (Никшић), 1/1898, бр. 15, од 12. VIII 1898, стр. 2-3; Вулетић, 1983: 133-134.

15. Саво Дошљак, из Велиђа
16. Радош Богавац, из Велиђа
17. Миљан Шћекић - Раичевић, из Горњих Села
18. Велиша Шћекић, из Горњих Села
19. Новак Шћекић, из Горњих Села
20. Радомир Шћекић, из Горњих Села
21. Баћо Обрадовић, из Горњих Села
22. Зарија Обрадовић, из Горњих Села
23. Богдан Раичевић Шћекић, из Горњих Села
24. Мушо Бојичић, из Будимље
25. Периша Лабовић, из Будимље
26. Томо Дабетић, из Будимље²³.

Код неких других аутора помињу се још четири имена:

1. Голуб Добрашиновић, главар, из Горњих Села
2. Томаш Пешић, главар, из Горњих Села
3. Иван Раићевић, главар, из Трепче
4. Зарија Весковић, из Берансела.²⁴

Као што се види на списку заточеника цркве и олтара налазио се и поп Максим Поповић, звани „поп Лужац“. Поред одбране Манастира он се прихватио дужности да све заточенике исповеди и причести, како се то обично у предсмртном часу ради. Заточеници су у манастир унели хране за неколико дана, а онда је поп Лужац затворио врата и више нико није могао ни ући ни изаћи све док се манастир не одбрани или у ватри сагори. Унутар цркве Св. Ђорђа постављене су скеле за пењање до високих прозора. Но, пошто су на брзину прављене, пењање уз њих је било тешко а стајање несигурно али храбри борци на то нису обраћали пажњу, већ су се међусобно смејивали и ватром засипали непријатеља, који је кидисао према Манастиру. Пењући се према високим прозорима звонаре, учитељ Ђорђије Бојовић се оклизнуо са високих скела и заједно са црквеним звоном пао на камени плочник. Том приликом се тешко повредио и од задобијених повреда убрзо је умро.²⁵

И поред бројчане надмоћности и упорности, непријатељ није успео да постигне свој циљ. Јуначком борбом заточеници су зауставили његове јурише, наневши му велике губитке. У близини манастира је погинуло преко двадесет турских војника, а још више рањено, па су око шест сати после подне одустали од даљих јуриша.²⁶

23 Боричић, 1929: 122; Јоксимовић, 1998: 202; Вулегић, 1983: 133-134.

24 Цемовић, 1922: 9.

25 ДАЦГ, МИД, 1898, фасц. 92/ VI, док. бр. 667, Л. Војводић-Б. Петровићу, Трепча, 4. VI 1898; *Невесинје* (Никшић), 1/1898, бр. 15, од 12. VIII 1898, стр. 2-3; Вулегић, 1983: 133-134.

26 Исто.

Ова борба доњовасојевићких бораца да сачувају Ђурђево Ступове од насртаја турске војске и албанског и муслиманског башибозука, опевана је у народним песмама.

Бој се бије, гракћу црне тице,
али Турци лукаве лисице,
е познате вазда варалице,
једно јутро рано подранише
и пут цркве војску окренуше
да запале Ђурђево ступове.
Но, да видиш наше соколове!
У бјелу се цркву затворише,
да манастир свети не оставе,
прије своје на рамену главе.
Бране цркву огњем из пушака,
веље јаде чине од Турака.

.....
Бране борци цркву Немањића,
а крај цркве школу Петровића.
Турци нам се са алахом куну
да ће нашу цркву потурчити
и џамију од ње начинити,
нову школу огњу предаднути,
или од ње мејтеп направити,
а на неше, мислим, ако Бог да.²⁷

Непријатељ је увидео да му је за овај планирани подухват потребна много бројнија војска, па је у току ноћи између 4. и 5. јуна вршио нова довлачења јединица у Беране. Да би лакше извршио прикупљање бораца непријатељ је пустио глас како је Беране опкољено од стране српске раје и да ће се за кратко време наћи у њеним рукама. Ова вест се раширила муњевитом брзином по целој вароши, па је и старо и младо похитало својим истоверницима (муслиманима) у помоћ. Дакле у Беранама и околини се концентрисала толика војска да се ујутру 5. јуна цео Јасиковац белео од шатора где се налазила стајаћа војска, а беранске куће напуњене муслиманским и арбанашким башибозуком.²⁸

Но, ни Срби нису седели скрштених руку и мирно чекали, већ су се и они припремали за нове битке. Захваљујући великом искуству главара на челу са

27 Вулетић, 1983: 134.

28 *Новесиње* (Никшић), 1/1898, бр. 16, од 19. августа 1898, стр. 2. Из извештаја српског конзула у Скопљу Милосава Куртовића види се да је „преко Митровице на Рожај“, од четвртка 4/16. јуна до 6/18. јуна отишао шест турских батаљона. Тим поводом „у Цариграду је ангажовано шест табора војске и две брђанске батерије“ (АС, МИД, 1898, фасц. 66/а, 66, док. 667/4, М. Куртовић-С. Новаковићу, Скопље, 7/19. VI 1898).

А. Цемовићем, Т. Пешићем и И. Делевићем, поверењу које су уживали код народа, као и слози међу борцима направљен је распоред за одбрану.²⁹

Тако је највећи број српских бранилаца концентрисан на левој обали Лима у близини Ђурђевих Ступова, распоређени у осам шанчева, док је мањи број који је био концентрисан на десној страни Лима упућен на Полицу како би покушао спречити долазак нове војске од Бихора и Бијелог Поља и на Доњим Лугама, у зидинама лушких кућа³⁰.

Распоред непријатељске војске такође је био веома добро планиран. Прва њихова линија налазила се на врху чаршије у врло сигурном шанцу, друга на брду на Богавским Кућиштима испод Горњег Поља; трећа, најјача, заузела је путеве к Манастиру и ухватила Врела. Остала непријатељска војска остала је на Јасиковцу, одакле је могла пратити ситуацију и по потреби притећи у помоћ.³¹

Дакле, обе војске заузеле су положаје у току ноћи између 5. и 6. јуна. Само је један део турске војске нешто касније, ујутру у 7 сати, пошао с Јасиковца к Лугама, десном обалом реке Лима.³² Свака страна је била у пуној приправности и само се очекивало да плане прва пушка.³³

У суботу, 6. јуна, седми дан од почетка сукоба, око 7 сати, турска војска започела је паљбу с Јасиковца и кренула уз десну обалу Лима к Лугама. То је био знак војсци на левој обали Лима да истовремено отпочне борба на свим странама вароши Беране. Почела је одлучујућа борба, у којој су доњовасојевићи још једном морали да покажу да су Васови потомци заиста онакви какве их књаз Никола у својим песмама представља.³⁴

Свестан какве све последице могу бити у случају пораза и надахнут старом славом својих предака, сваки доњовасојевићи борац је без страха јуришао на непријатеља. Борба је започела веома жестоко, обе зараћене стране су са својих положаја осипале пушчану ватру. После дужег окршаја непријатељ је успео да истера Србе из луга више Берана у горњи печички шанац. У исто време су Срби на десној обали Лима, у Лугама разбили непријатељску војску и гонили је до Берана. У тој јурњави тридесет српских бораца се

29 У свом извештају српски конзул такође је истакао да је обема сукобљеним странама пристизала помоћ. С тим у вези, он пише „Црногорци прелазе границу те помажу хришћане а Арнаутима је дошао до сада на име потпоре из Плава 1000, из Гусиња 700, из Пећи 800 и из Ђакова 500 људи и долазе непрестано и сада“ (АС, МИД, 1898, фасц. 66/а, 66, док. 667/4, М. Куртовић-С. Новаковићу, Скопље, 7/19. VI 1898).

30 *Невесинје* (Никшић), 1/1898, бр. 16, од 19. VIII 1898, стр. 2.

31 Исто, стр. 3.

32 Исто.

33 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. 707(13), Л. Војводић-Б. Петровићу у Андријевици, Трепча, 6. VI 1898.

34 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. 707 (3, 6, 7, 8, 9), Л. Војводић-Б. Петровићу, Трепча, 6. VI 1898.

подно Јасиковца провукло и продрло у варош. Они су потпалили 12 кућа, али су само 3 изгореле. Свих 12 потпаљених кућа, као и још многе друге, изгореле би да их они сами нису угасили, јер им намера није била запалити варош, већ да на овај начин повуку непријатеља од манастира, у чему су и успели. Постигавши свој циљ они су се полако повукли натраг ка Лугама. Кад су то Турци видели почели су гађати српску војску топовима са Јасиковца.³⁵ Но, иако је грмљавина топова била веома јака ефекат је био мали јер гранате нису експлодирале. На ту жестоку паљбу Срби су одговорили још жешће, па је само од првих плотуна убијено 44 аскера. То је изазвало страх код Турака, нарочито у вароши. Многи су покушали да пребегну преко моста на леву страну Лима, али их је ту сачекала паљба српских бораца. Једини спас непријатељ је налазио у подрумима. Да би се осветили непријатељу за дотадашња злодела, један део српских бораца је хтео када падне мрак да удари на варош и да је целу запали. Иако су доњовасојевићки главари покушавали да одврате борце од тога, највероватније да у томе не би успели јер раздраженост је била велика, да се у том тренутку није у том прочула вест да је у Андријевицу стигао председник црногорске владе, војвода Божо Петровић. Доњовасојевићким главарима добро дође та вест те су својим борцима објашњавали како би се спаљивањем Берана показало да је ово све било уперено против Турске и њеног султана, па и да је у то Црна Гора умешана.³⁶

Док се око Берана водила борба из Бихора се кретала бројна војска. Али неколико поличких бораца опазило је долазак непријатеља и изашло му у сусрет. Плашећи се да је по Полици скривен велики број српских бораца, Бихорци су се повукли. Само 40 аскера, који су били послати из Берана да покрену војску из Бихора, заобишли су поличке борце и преко Будимље дошли на Јасиковац.³⁷

Арбанасима и турским властима које су их помогале овај пораз је задао страха па су пожурили и одмах сутрадан, 7. јуна, затражили од Срба мир, позивајући се на захтев самог султана. Арбанасе је на ово натерао њихов пораз а не мирољубиви захтеви султана. Васојевићки главари су одбили овај захтев уз образложење да нема мира све док не дође султанов изасланик. Желели су да од њега лично чују поруку султанову и да се увере хоће ли их заштитити од нових насртаја. Такође су очекивали да тај мир гарантује и Црна Гора, која би заступала њихове интересе у преговорима са Цариградом.³⁸

35 *Невесиње* (Никшић), 1/1898, бр. 17, од 26. VIII 1898, стр. 2-3; ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. 707(13), војвода Лакић Војводић са Трепче-Б. Петровићу у Андријевици, Трепча, 6. VI 1898.

36 *Исто*; *Засјава* (Нови Сад), 1898, бр. 95, од 23. VI 1898, стр. 2-3.

37 *Исто*.

38 *Засјава* (Нови Сад), 1898, бр. 95, од 23. VI 1898, стр. 2-3.

У тако компликованој ситуацији Турска се плашила како ће реаговати Србија и Црна Гора па је локалним властима наређено да стану на пут свему што би могло изазвати Србију и Црну Гору.

Од сукоба у Доњим Васојевићима Арбанаси су у Пећи и околини просто побеснели па су у својој жарости чинили нечувена насиља над Србима. Због тога је приштински конзул Тодор Станковић предлагао председнику владе Србије Владану Ђорђевићу, да му одобри средства с којима би поткупљивао поједине арбанашке поглаваре како би се боље односили према српском становништву.³⁹

Питање арбанашких упада у Доње Васојевиће пред Портом и код руског посланика у Цариграду покренули су црногорско Министарство иностраних дјела, Посланство у Цариграду и Погранични комесаријат у Андријевици. Из кореспонденције ова три органа сазнајемо о томе шта се све збивало на овим просторима, као и шта је Црна Гора као држава намеравала да предузме да би заштитила овај део српског народа. Ова три црногорска државна органа чинила су све да светској јавности презентирају положај православног становништва у Доњим Васојевићима.

Захваљујући српској и црногорској влади и њиховим органима са овим злочинима биле су упознате европске земље, од којих се очекивало да схвате величину таквог злочина и да се заинтересују за судбину православног живота у овим крајевима.

2. ПОСРЕДОВАЊЕ ЦРНЕ ГОРЕ, СРБИЈЕ И РУСИЈЕ

Догађаји у Доњим Васојевићима забрињавали су Црну Гору и Србију. Оне су биле уверене да је у све ово била умешана и Аустро-Угарска и да ће она покушати да овај сукоб искористи као повод за окупацију Новопазарског санџака на основу 25. тачке Берлинског уговора и одредаба Цариградске конвенције коју је закључила с Турском 21. априла 1879. године. Иако је црногорски посланик Митар Бакић детаљно информисао руског министра-резидента на Цетињу, Губастова,⁴⁰ књазу Николи је било јасно да у случају рата Црне Горе с Турском Русија није у прилици да јој пружи било какву помоћ, већ да би је оставила на милост и немилост Турске и Аустро-Угарске „колико јој је свијет јерезан“.⁴¹ Зато је Црна Гора била веома опрезна,

39 АС, МИД, 1898, фасц. 66/а, док. бр. 646/VI, Т. Станковић-В. Ђорђевићу, Приштина, 4. VI 1898.

40 ДАЦГ, МИД, фасц. 47, док. бр. 1723, М. Бакић-Константину Аркадијечу Губастову, Цариград, 7. VI 1898.

41 ДАЦГ, МИД, фасц. 48, док. бр. 1369, књаз Никола-Л. Војводићу и бригадиру Јову Мартиновићу, Цетиње, 25. X 1898.

покушавајући на разне начине да смири стање у Беранској нахији. Није желела да да било какав повод Аустро-Угарској за интервенцију и улазак у Санџак, чиме би се ситуација у овом региону још више искомпликовала. Захваљујући опрезној политици црногорске владе, честим интервенцијама црногорског посланика Бакића и руског амбасадора Зиновјева код Порте, Аустро-Угарска није могла наћи прави повод за покушај остварења својих намера у Новопазарском санџаку.⁴²

Уздржаност црногорске владе не значи и њену пасивност и незаинтересованост за пострадале доњовасојевиће насупрот, предузете су мере да се помогне овом становништву: прихваћен је велики број избеглица, слата помоћ у храни, санитетском материјалу и медицинском особљу, а тајно је пребацивано оружје и муниција. Од самог почетка нереда из Андријевице је у Трепчу прешао обласни управитељ, војвода Лакић Војводић да би лакше пратио ситуацију и правовремено и тачно обавештавао црногорску владу и књаза Николу. После неколико дана у Андријевицу су дошли председник владе, војвода Божо Петровић, и војни министар, војвода Илија Пламенац. Командиру Драгиши Перкову наређено је да са 400 Морачана и Ровчана пође на турску границу и у највећој тајности организује логор код Шишког језера,⁴³ а командиру Полимског батаљона Трифуну Лабану да буде на опрезу, али ако га ко нападне да се повуче унутра и да не опали ни једну пушку пре него буде спаљено бар једно село.⁴⁴ Доњовасојевићким главарима су упућивани савети о томе како да поступају у одређеним приликама. Црна Гора је опрезно и будно пратила развој догађаја у Беранској нахији и у складу са тим предузимала војну приправност дуж целе североисточне границе.

Највећа помоћ коју је Црна Гора могла да пружи доњовасојевићима састојала се у прихватању и збрињавању избеглог становништва. Организовани су прихватни центри у Трепчи и Андријевици, а многи су нашли уточишта код својих братственика и рођака у црногорској граници. Делило се што се имало: од крова над главом до парчета хлеба. Иако и сами у великој оскудици, горњовасојевићи нису жалили својим истоплеменницима дати задње количине хране, одеће, обуће и других потребштина.⁴⁵

Поред прихватања и смештаја избеглица, од великог значаја је било и дотурање хране, одеће, обуће, нарочито оружја и муниције за борце

42 ДАЦГ, МИД, фасц. 47, док. бр. 634, М. Бакић-Б. Петровићу, Цариград, 6. VI 1898.

43 ДАЦГ, МИД, фасц. 92, док. бр. 30, писмо Драгише Перкова Меденице-војводи Божу Петровићу, 8. VI 1898; Исто, док. бр. 31, одговор Божа Петровића-Драгиши Перковом Меденици, 8. VI 1898.

44 ДАЦГ, МИД, фасц. 92, док. бр. 5, војвода Б. Петровић-команданту Полимског батаљона, Трифуну Лабану, Андријевица, 6. VI 1898.

45 ДАЦГ, МИД, 1898, фасц. 91 (II), док. бр. 2, Л. Војводић-Б. Петровићу, Трепча 4. VI 1898; МЦ, фонд Никола I, 1898, док. бр. 35, књазу Николи Петровићу, 5. VI 1898.

на самом ратишту; и ту је солидарност и храброст горњовасојевића била на завидној висини.⁴⁶

Влада Србије је такође испољавала велико интересовање за насталу ситуацију у околини Берана и читавом Косовском вилајету. О догађајима у овој области обавештавали су је царинарник са царинарнице на Јавору Ђорђе Радуловић⁴⁷ и приштински конзул Тодор Станковић.⁴⁸ Они су са великим интересовањем пратили ове догађаје и прикупљали информације које су кроз своје извештаје слали председнику владе и министру иностраних дела Србије.⁴⁹ Влада Србије прикупила је још много података и сведочанстава о монструозним злочинима албанских група, које су харале Косовским вилајетом. Прикупљени подаци су указивали на сву тежину положаја српског становништва у Косовском вилајету и на могућности да се та ситуација погорша јер су се крвави сукоби, један од другог озбиљнији, свакодневно низали, односећи многе жртве. Због тога је, у новој дипломатској ноти од 16/28. јула 1898 године, Новаковић отворено опоменуо турског министра да је „крајње време да се без икаквог даљег одлагања предузму најоштрије мере, те да се једном стане на пут великом злу, које је постало неподношљиво, и које ће се, на крају изметнути у несагледиву несрећу и беду, па и немире.“⁵⁰ Уз ноту Новаковић прилаже податке и чињенице о новим убиствима, силовањима, отмицама и нападима на српско становништво у Косовском вилајету и тиме доказује да су се она наставила и после прве ноте с несмањеном жестином. Зато он упозорава Тефик-пашу да ће Краљевина Србија бити принуђена да се за помоћ обрати европским државама и Русији, јер Турска, султан и Велика Порта не хају много за погибију њихових поданика у Косовском вилајету.⁵¹

Иако је Турска наставила да омета истрагу албанских насиља над српским становништвом у Косовском вилајету Стојан Новаковић не одустаје од захтева које је упутио Порти у наведеним дипломатским нотама и код Тефик-паше инсистира на прецизним одговорима. Након упорног инсистирања Новаковића код Порте на конкретним одговорима и мерама на његове захтеве, уследила је наредба Великог везира Садедин-паши којом му наређује да обави увиђај у Косовском вилајету.⁵²

46 ДАЦГ, МИД, 1898, фасц. 91 (II), док. бр. 2, Л. Војводић-Б. Петровићу, Трепча 4. VI 1898.

47 АС, МИД ПО, 1898, док. бр. I/20, Ђорђе Радуловић-В. Ђорђевићу, Јавор, 4. и 10. VI 1898.

48 АС, МИД III, 1898, док. бр. 646/VI, Т. Станковић-В. Ђорђевићу, Приштина, 4. VI 1898.

49 ДАЦГ, МИД, 1898, фасц. 91 (II), док. бр. 2, Л. Војводић-Б. Петровићу, Трепча, 4. VI 1898.

50 *Прейиска*, 1998: 4; Војводић, 1998:225; Рајић, 2007: 376; Јагодић, 2009: 323.

51 *Прейиска*, 1998: 4.

52 *Прейиска*, 1998: 8.

Српски посланик у Цариграду, Стојан Новаковића, био је у сталним везама са црногорским послаником М. Бакићем и руским конзулом Зиновјевим.⁵³ То су тројица дипломата који су највише посредовали код Порте и тако допринели да ратне сукобе замене дипломатски преговори.

3. ПОПИС И ПРОЦЕНА УНИШТЕНЕ ИМОВИНЕ И НАПЛАТА ШТЕТЕ

Од самог избијања Доњовасојевићке буне црногорска влада је чинила велике дипломатске напоре да заустави арбанашки и муслимански башибозук и аскер од даљег плачкања и уништавања Доњих Васојевића. Први протести су упућени турском конзулату на Цетињу, а затим је црногорски посланик у Цариграду, уз помоћ руског амбасадора Зиновјева, предузео више акција код султана и Порте. Он је 3. јуна о овом догађају детаљно информисао руског министра иностраних послова Губастова.⁵⁴ Схватајући да се догађаји на терену компликују и постају све неизвеснији црногорски посланик М. Бакић, на основу упутстава од министра иностраних дела а и самоиницијативно, предузима све мере да укаже турској влади на сву опасност која може да произађе из ових догађаја.⁵⁵ Он је 3. јуна упутио Порти оштар протест, тражећи од ње да заштити српски народ у Доњим Васојевићима од терора турске војске и арбанашких самовољника.⁵⁶ Иако је био тачан податак у првом црногорском службеном обавештењу, као и у овом протесту посланика Бакића упућеном Порти, да је поред Арбанаса на Доње Васојевиће нападала и турска редовна војска, Турска то није желела да призна. Насупрот, њен конзул на Цетињу демонстративно је затражио да црногорска влада демантује чињенице изнете у свом званичном извештају, или ће напустити Црну Гору.⁵⁷ Очигледно да је турска влада, знајући за изразито затегнуте односе између Васојевића и Руговаца, желела да сву кривицу свали на Арбанасе и на тај начин ублажи оштрицу међународних критика, које су са више страна биле уперене на политику турске владе и држање њене војске на граници према Црној Гори.

53 АС, МИД-ПО 1898, док. бр. И/31, С. Новаковић-В. Ђорђевићу, Цариград, 3. VI 1898.

54 ДАЦГ, МИД, фасц. 48, док. бр. 1723, М. Бакић-Константину Аркадијечу Губастову, Цариград, 7. VI 1898.

55 ДАЦГ, МИД, фасц. 47, док. бр. 633 и 634, М. Бакић-Б. Петровићу, Цариград, 6. VI 1898.

56 ДАЦГ, МИД, фасц. 47, док. бр. 1730, М. Бакић-МИД Турске, Цариград, 3. VI 1898; ДАЦГ, МИД, фасц. 47, док. бр. 634, М. Бакић-Б. Петровићу, Цариград, 6. VI 1898.

57 ДАЦГ, МИД, фасц. 47, док. бр. 667, М. Бакић-Б. Петровићу, Цариград, 15. VI 1898; *Глас Црногорца*, 1898, бр. 23 и 24, од 6. и 13. VI 1898, Званичан став црногорске Владе према догађајима у Доњим Васојевићима и накнадно појашњење.

У сусрету са првим султановим секретаром посланик Бакић је добио уверавања „да су најстрожије наредбе издате Порти, војном министру и властима Косовског вилајета да се на мјесту сукоба изашаље војска и предузму мјере, које ће у стању бити, да ред и мир васпоставе“.⁵⁸ Имајући, с једне стране, султанова уверавања да су послате најстрожије наредбе да се ред успостави, а с друге стране видећи да Арбанаси, без икакве препреке настављају палити хришћанска села, посланик Бакић је у име црногорске владе питао „није ли Порта збиља одлучила да истријеби хришћански елеменат у округу Беранском. Молим поднесите ово султану, јер Књажевска влада жели знати - како има да се управља према беранским догађајима.“⁵⁹ Султан је одговорио да он рачуна књаза Николу за свога пријатеља и да се Црна Гора може ослонити на његову искреност; да је заиста послао строге наредбе, а да ће их он опет поновити. Том приликом први секретар је посланика Бакића уверавао да они имају извештај да је мир већ успостављен и да је одређена комисија на челу са Саадедин-пашом која истог дана (3. јуна) креће из Цариграда у Беране, да изврши истрагу и за сваког одреди степен одговорности.⁶⁰ На крају посланик Бакић, посредством првог секретара, предлаже султану да као најнужније усвоји следеће:

- „1. да ће компромитоване власти војене и грађанске бити строго кажњене;
2. да ће се дати потпуна амнестија свијема хришћанима;
3. да ће се за сваку изгорелу кућу дати накнада по 30 лира;
4. да црногорски делегат са Саадедин-пашом изброји погореле куће и да буде присутан при издаји накнаде;
5. да се отварање конзулата за сада одложи...
6. Да се час прије пошаље делегат у Беране како би се одма споразумио са Саадедин-пашом за повратак бјегунаца, прокламирање амнестије и другог.“⁶¹

На ове захтеве султан је одговорио „да је искрено дјеловао на смирењању нереда, и да живо жали ако је његова армија лоше извршила његове заповијести. Смјеста је заповиједио да министар рата телеграфски ступи у директни контакт са Беранама ради прекида борбе, осигурања сигурности и мира. Саадедин-паша, који је отпутовао у Беране има наређење да оконча с вашим делегатом процјену штета. Да се хришћани побрину око изградње кућа и око враћања избеглих. Отварање конзулата одложити за касније. Изволите одмах послати делегате у Беране“.⁶²

Но, и поред обећања, посланик Бакић тешко успева да постигне неки чвршћи договор са султаном и цариградском владом. Султанова обећања се,

58 ДАЦГ, МИД, фасц. 47, док. бр. 634, М. Бакић-Б. Петровићу, Цариград, б. VI 1898.

59 Исто.

60 Исто.

61 ДАЦГ, МИД, фасц. 47, док. бр. 634, М. Бакић-Б. Петровићу, Цариград, б. VI 1898.

62 ДАЦГ, МИД, фасц. 47, док. бр. 633, М. Бакић-Б. Петровићу, Цариград, б. VI 1898.

и поред свих настојања црногорског посланика Бакића и руског амбасадора Зиновјева, не испуњавају. Турска недоследност види се и у томе што је њена влада 9. јуна издала званичан коминике у којем се истиче „коректно држање отоманске владе и њених подручних органа приликом жалосних беранских догађаја.“⁶³

Султан је још једном дао обећање да ће војне и цивилне власти у Беранама бити кажњене за почињена насиља и да ће српском живљу бити дата пуна амнестија. Прихваћен је и захтев да ће турска влада обезбедити потребна средства за обнову порушених кућа. Следећи потез црногорске дипломатије био је усмерен да се не дозволи турским властима да на извршавању султанових наредби раде без учешћа црногорског делегата. Требало је да посебни књажев опуномоћеник, бригадир Јово Мартиновић, и султанов делегат Садедин-паша пронађу мерила и начин на који би се извршила надокнада за погореле куће. Учешће црногорског опуномоћеника морало је доћи до највећег изражаја и на организовању повратка избеглог становништва и извршавању амнестије свих, па и раније окривљених.⁶⁴ Поред стварне жеље да се угроженом становништву помогне, књаз је на тај начин учвршћивао и свој ауторитет у овим областима, и народу и турским властима стављао до знања да се ту без њега ништа не може довести у ред.

Сада је убрзано требало радити на остваривању султанових обећања. У почетку се тежило да се повратак избеглог становништва услови претходним исправљањем свих неправди. Књаз Никола је наређивао председнику владе Божу Петровићу да саветује доњовасојевићке главаре да изјављују турским властима да се народ не може и неће вратити све док не дође султанов изасланик Садедин-паша, који ће их „осветити од власти грађанских и војничких који напуштише Арнаута да их опрже и расћерају, јер без тога ништа не зајемчава им за убудуће њихов мирни опстанак“ а онда и да им се надокнади сва причињена штета.⁶⁵ Међутим, кад су преговори почели књаз Никола је наложио председнику владе да изда најстрожије наредбе доњовасојевићким главарима да ни једна провокација не дође од стране васојевићких бунтовника,⁶⁶ да они који одлазе на преговоре „у добром и лијепом тону“ разговарају са турским представницима.⁶⁷ Погранични крајеви су

63 ДАЦГ, МИД, фасц. 47, док. бр. 702, М. Бакић-Б. Петровићу, Цариград, 22. VI 1898.

64 ДАЦГ, МИД, фасц. 47, док. бр. 631, М. Бакић-Б. Петровићу, Цариград, 5. VI 1898; МЦ, фонд Никола I, 1898, док. бр. 33, књаз Никола-Б. Петровићу, Цетиње, 6. VI 1898.

65 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. бр. 46/1, књаз Никола-Б. Петровићу у Андријевици, Цетиње, 11. VI 1898.

66 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. бр. 39 и 43, књаз Никола-Б. Петровићу, Цетиње, 9. и 10. VI 1898.

67 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. бр. 55/1, књаз Никола-Б. Петровићу у Андријевици, Цетиње, 14. VI 1898.

више пута били у ситуацији да се буне или мире по књажевим наређењима, за чије се непоштовање жестоко испаштало.

Средином јуна месеца у Беране је стигао султанов изасланик Садедин-паша, који је одмах позвао доњовасојевићке главаре на договор. Формирана је мешовита комисија за попис и процену уништене имовине. У ту комисију били су Џемаил-бег, писар беранског кајмекама Авди - ефендија, Јово Мартиновић и Ристо Поповић.⁶⁸ Мартиновић и Поповић стигли су у Беране 17/29. јуна. Истог дана примио их је у свом стану царски изасланик Садедин-паша, у коме се у тренутку пријема налазио и Хусеин-паша.⁶⁹

Представници Срба у комисији изразили су сумњу Садедин-паши да ће се до краја спровести султанова обећања. „Добро, урадићете Ви док сте овдје но по одласку Вашем остате Арнаути они исти, који су и прије били, те зато народ не смије да дође.“⁷⁰

Комисија је почела са радом 18. јуна и то од села Луга,⁷¹ бележећи изгореле куће, чија је која, каква и колика је била и од каквог материјала саграђена. Најпре је требало извршити попис, а онда према том списку да се куће граде или да се изврши процена и исплати новац. О другим штетама, тј. о ономе што је било у кући и око куће није било говора. Главари су у многим случајевима присуствовали попису и процени, помажући комисији да тачно утврди податке о изгорелим кућама. Они су били у сталном контакту са обласним капетаном и председником црногорске владе, а преко њих и са црногорским књазом, који им шаље инструкције како да се опходе у овим преговорима. „Нека главари иду без одлагања код паше, и нека се попаљеници нађу на своја гаришта и пред комисијом изиђу и све покажу. А нека паши рекну да се све то залуду чини ако не би оставио редовну војску да их брани и чува од Арнаута.“⁷²

Султанов изасланик Садедин-паша и Џемаил-бег су инсистирали код главара на повраћају избеглог становништва одмах после извршеног пописа. Они су убеђивали главаре да се народ нема од чега бојати, да је

68 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. бр. док. бр. 65 и 68/1, Б. Петровић-књазу Николи, Андријевица, 17. и 18. VI 1898; ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. (73/2). комесари Јово Мартиновић и Ристо Поповић-Б. Петровићу, Андријевица 18. VI 1898; *Браник* (Нови Сад), бр. 68, од 11(23) VI 1898; „Са црногорско-турске границе“, *Цариградски њаник*, бр. 25, од 18. VI 1898.

69 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. (73/2). комесари Јово Мартиновић и Ристо Поповић-Б. Петровићу, Андријевица 18. VI 1898.

70 Исто.

71 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. бр. 73/1, Б. Петровић-књазу Николи, Андријевица, 19. VI 1898; ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. 74/6, Јово Мартиновић и Ристо Поповић-Б. Петровићу, Андријевица, 19. VI 1898.

72 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. бр. 68, Б. Петровић-књазу Николи, Андријевица, 18. VI 1898.

аскер ту да их чува и да би било добро да се врате они којима су куће пописане, те да раде око усева и на прикупљању летине. И чланови комисије Јово Мартиновић и Ристо Поповић су се, барем јавно, декларисали за неопходност повратка становништва, иако су имали потпуно разумевање за опрезност главара и народа. На ова инсистирања главари су одговорили: „Како ће се народ враћати кад нема ни крова, ни љеба, ни кашике, нити ишта. Народ се распрскао по планинама, а нема ни вјере више ни у кога. Тада га тако преварише, а овдје овако.“⁷³ Повратак избеглих породица ишао је врло споро. Главари и народ су уочили да је Садедин - паши једино било до тога стало, „а како ће народу касније бити то ће бог сами знати.“ Председник црногорске владе поручује Јову Мартиновићу да не попуштају султановом изасланику и наређује му: „Држите се наставањена које сам вам јуче послао... предложите да бригадир Јово и главари и комесар турски стимавају куће, а г. Ристо и други комесар остале штете у она села која буду ови два прва комесара стимали куће, тако како би ствар брже ишла.“⁷⁴

Првог дана пописиване су само попаљене куће у селу Луге „и то што лијепих што простих 38.“⁷⁵ Наредна два дана се наставило са пописом у селима: Петњик, Загорје, Дапсићи и Заграђе. У тим селима се поред попаљених кућа пописивала и остала штета: опаљене шљиве, спаљено и погажено жито, изгореле пчеле и друге видљиве штете.⁷⁶ Четвртог и петог дана вршен је попис уништене имовине на Полици и у Будимљи.⁷⁷ Укупно је пописано 449 изгорелих кућа, и то: прве врсте, пола зид пола брвна на два спрата 186 кућа; друге врсте, од зида или брвана или по пола, на један спрат 194 куће; треће врсте, пола брвна пола плот 10 кућа; и четврте врсте, од плота 59 кућа. Док су црногорски чланови комисије и народни главари предлагали да се за сваку изгорелу кућу исплати по 30 лира, Садедин-паша је најпре понудио само по 5 лира и то за прву класу.⁷⁸

После извршеног пописа сагореле и уништене имовине у наведеним селима председник црногорске владе је наредио обласном бригадиру да настоји да се народ врати у своја села. „Пошаљи капетана Вуксана Раичевића да пође свуда по мјестима ће сада стоје поменутих села становници и да их

73 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. бр. 74/6, Ј. Мартиновић и Р. Поповић-Б. Петровићу, Беране, 19. VI 1898.

74 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. бр. 74/3, Б. Петровић-комесарима Ј. Мартиновићу и Р. Поповићу, Андријевица, 19. VI 1898.

75 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. бр. 74/6, Ј. Мартиновић и Р. Поповић-Б. Петровићу, Беране, 19. VI 1898.

76 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. бр. 79/2, доњовасојевићки главари-војводи Л. Војводићу, 20. VI 1898.

77 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. бр. 82, Ј. Мартиновић и Р. Поповић-Б. Петровићу, Беране, 21. VI 1898.

78 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. бр. 94/5, Ј. Мартиновић и Р. Поповић-Б. Петровићу, Беране, 26. VI 1898.

на лијеп начин посавјетује и покаже потребу њихова повраћаја на кућишта и у куће којима нијесу опаљене. Нек се народ повраћа колико сјутра, да не би с овијем растезањем покварили правац комисије које би допринијело слабе последице за прекограничаре.⁷⁹ Пошто је Садедин-паша објавио султанову наредбу о помиловању свих „и оних који су од пријед што суду скривили и да се свако може слободно повратити на своја огњишта“, ⁸⁰ народ је почео да се враћа. Садедин-паша је издао наређење за смену беранског кајмекама Мехмед - бега Пиводића, који је отишао у Сарајево (Петровић, 1994: 521), а у Беране је дошао Мехмед-бег Рожајац⁸¹ и обећао да ће одмах послати низам на планине да спречи нове нападе Руговаца на српске катуне.⁸²

Султан је молио књаза Николу да преко својих изасланика, Ј. Мартиновића и Р. Поповића, утиче на српско становништво „да не прећеравају у потраживању накнаде за оштету јер Садедин-паша јавља да су њихове претензије одвећ велике“.⁸³ Тако су књажеви изасланици добили улогу посредника у преговорима између доњовасојевићких главара и турске комисије око процене вредности изгорелих кућа. Главари су, у нади да ће се договорити са турском комисијом, спустили цене и оне су износиле: за прву класу 25 лира, за другу 15 лира, за трећу 1240 гроша и за четврту 740 гроша. Главари су саопштили Мартиновићу и Поповићу још ниже цене од којих нису имали намере да одступе. Оне су износиле: за прву класу 2362 гроша, за другу 1148, за трећу 658 и за четврту класу 400 гроша.⁸⁴ Но узалуд су Мартиновић и Поповић покушавали да „нагоде“ доњовасојевићке главаре и турску комисију која је дала следеће цене: прва класа 700 гроша, друга 500, трећа 400 и четврта класа кућа 300 гроша.⁸⁵

Председник црногорске владе је захтевао од посланика М. Бакића да упозна турску владу о намерама комисије да исплати тако ниске цене за

79 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. бр. 80/2, Б. Петровић-Л. Војводићу, Андријевица, 21. VI 1898.

80 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 47, док. бр. 707 (96). Кнез Никола-Б. Петровићу, Цетиње, 25. VI 1898. ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 47, док. бр. 707 (97). Кнез Никола-Б. Петровићу, Цетиње, 26. VI 1898; ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. бр. 94/1, Б. Петровић-комесарима Ј. Мартиновићу и Р. Поповићу, Андријевица, 26. VI 1898.

81 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. бр. 102/2, комесари Ј. Мартиновић и Р. Поповић-Б. Петровићу, Беране, 27. VI 1898; 102/3, комесари Ј. Мартиновић и Р. Поповић-Л. Војводићу, Беране, 27. VI 1898;

82 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. бр. 94/5, комесари Ј. Мартиновић и Р. Поповић-Б. Петровићу, Беране, 26. VI 1898.

83 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 47, док. бр. бр. 702, М. Бакић-Г. Вуковићу, Цариград, 22. VI 1898; „Турска и Црна Гора“, *Цариградски гласник*, 1898, бр. 26, од 25. VI 1898.

84 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. бр. 102/3, комесари Ј. Мартиновић и Р. Поповић-Б. Петровићу, Беране 27. VI 1898.

85 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. бр. 182/3, доњовасојевићки главари-војводи Л. Војводићу, 27. VI 1898. Једна лира износила је сто гроша (Пејовић, 1973: 112).

запаљене куће, а да друге штете нису ни процењиване већ само пописане,⁸⁶ што је овај и урадио. „Одштета за попаљене хришћанске куће коју је понудила комисија је смијешно неправична. Свако ускраћивање великодушности Султанове од цјелокупне суме од четрнаест (14) хиљада турских лира било би фатално за живот несрећних хришћана и за успостављање реда.“⁸⁷ Да би што боље успео у својој намери, Бакић се обратио руском амбасадору Зиновјеву да му пружи подршку. Зиновјев је обећао да ће се својски заложити и на Порти и упутити ноту. „Нека Султан изволи сам суму предиделити, па почем нам је број спаљених кућа познат, то ће се питање на овакав начин најљепше и најпростије свршити овдје између нас да се Русија на ово не уплиће, јер иначе ја вам отворено кажем, да ћете добити руску ноту, почем ми је г. Зиновјев, од ког овог часа долазим, обећао да ће вам је предати ако Султан не сврши ствар сходно обећању, датом мени и првом драгоману руског посланства 5. јуна.“⁸⁸

Овај протест црногорског посланика код турске владе имао је успеха. Турска комисија на челу са Садедин-пашом још једном је размотрила цене попаљених кућа. Овога пута процена је вршена појединачно за сваку кућу „све комад по комад од материјала. Тако ће бити кућа прве класе које ће бити плаћене по 3000 и више гроша, по 2800, по 2500, по 2000 према нижој величини, друге класе по 2000, по 1700, по 1500, по 1000, трећа и четврта класа кућа слаба је али и од њих ће бити које ће по 1000 гроша прелазити.“⁸⁹ Што се тиче процене осталих штета комисија је поново изјавила да за то нема наредбе.⁹⁰ Народ и главари су били задовољни са проценом вредности изгорелих кућа. Исплата је почела 9. јула и тога дана је исплаћено нешто више од 100 кућа⁹¹ али је прекинута истога дана, наводно због недостатка новца, уз обећање да ће он убрзо бити допремљен из Цариграда. Међутим, наредног дана (11/23. јула), са Цетиња је Ристу Поповићу послата депеша, у којој се каже да је Porta одбила сваку „стиму и тражење накнаде штете“ од стране црногорских комесара.⁹²

86 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 48, док. бр. 738, Б. Петровић-М. Бакићу у Цариграду, Цетиње 26. VI 1898.

87 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 48, док. бр. 739, М. Бакић-Министарству иностраних дела Турске, Цариград, 2. VII 1898.

88 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 48, док. бр. 758, М. Бакић-заступнику министра иностраних дела Нику Матановићу, Цариград, 5. VII 1898; *Браник* (Нови Сад), бр. 67, од 9 (21) VI 1898.

89 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 48, док. бр. 757, комесар Р. Поповић-Нику Матановићу, Беране 3. VII 1898.

90 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 48, док. бр. 786/1, комесар Р. Поповић-Нику Матановићу, Беране 10. VII 1898; *Засијава* (Нови Сад), бр. 105, од 12 (24) VII 1898, стр. 3.

91 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 48, док. бр. 786/1, комесар Р. Поповић-Нику Матановићу, Беране 10. VII 1898.

92 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 48, док. бр. 789, Нико Матановић-комесару Р. Поповићу, Цетиње 11. VII 1898.

Уместо да 14/26. јула, како се то очекивало, јави својој влади да су послови на исплати накнада за погореле куће доњовасојевићких Срба окончани, Јово Мартиновић је тога дана, министру иностраних дела Гавру Вуковићу⁹³ послао телеграм у коме му поручује, да ће „због каквог год неспоразума турског или можда оскудице у новцу“ цела ствар бити одложена.⁹⁴

Иако обећани новац није потпуно исплаћен, турско-црногорска комисија завршила је свој рад и напустила Беране.⁹⁵ Мартиновић и Поповић су прешли у Андријевицу, а Садедин-паша је отишао у Цариград. Књаз Никола је „ради регулисања беранских догађаја“ одликовао султановог изасланика Саадедин-пашу и косовског валију Хафиз-пашу Даниловим орденом првога степена.⁹⁶

И поред извесних резултата, мисија Саадедин-паше била је углавном усмерена да сакрије праву истину и тако извуче Порту из теснаца у који ју је довео њен немар да обезбеди правну заштиту својих поданика. Покушај прикривања правог стања изашиљањем Сааединове комисије не само што није дао за Турску повољан резултат, него шта више, за њу је имао нежељен правац, јер је ово додатно уверило велике силе у неопходност реформи и у Косовском вилајету.⁹⁷

4. МИРЕЊЕ КРВИ

После споразума са султаном о кажњавању криваца (с турске стране) који су изазвали немиле догађаје у беранској нахији, великог посла око писања и процене уништене имовине, као и око повратка избеглица на своја имања Садедин-паша је преузео још једну акцију, мирење свих дужних крви проливених у сукобима између хришћана и муслимана.⁹⁸ Убрзо по смиривању прилика Садедин-паша је, наводе црногорски делегати, прекограничним првацима рекао, „да је позвао главаре: из Ругове, Рожаја и Бијелог Поља ради умирења крви“. Чин мирења крви обављен је крајем јула, на будимско-петњишко-лушкој тремеђи на јасиковачком превоју, чиме је тробало да буде заокружен процес нормализације стања у беранском округу.⁹⁹

93 Гавро Вуковић се вратио на своју дужност, након што је једно време провео на лечењу у иностранству. *Глас Црнојнца*, од 16. VII 1898.

94 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 48, док. бр. 801/1, комесар Ј. Мартиновић-Г. Вуковићу, Беране, 17. VII 1898.

95 „Црна Гора“, *Цариградски гласник*, 1898, бр. 31, од 30. VII 1898, стр. 4

96 „Црногорска одличја“, *Цариградски гласник*, 1898, бр. 35, од 27. VII 1898, стр. 1.

97 Ђоровић, 1992:15-79. На наведеним странама аутор је обрадио реформе у Турској.

98 ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 92, док. бр. 94/5, комесари Ј. Мартиновић и Р. Поповић-Б. Петровићу у Андријевици, Беране 26. VI 1898; ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 48, док. бр. 801/2, Ј. Мартиновић и Р. Поповић-Г. Вуковићу, Беране 17. VII 1898.

99 Јасно је да су са српске стране, у поступку измиривања, најзначајнију улогу имали Авро Цемовић и Маријан Вуковић. Мирење је вршено тако што је кадија, уз присуство

Међутим, чињеница да је неколико крви остало неумирено, као и то што је у међувремену дошли до нових српско-турских, али и међусрпских спорова, била је повод да берански кајмакан, без знања народа и појединих главара, образује нову комисију за умирење крви, коју су сачињавали: са турске стране кајмекам бјелопољски Мустај-бег Ђоровић, Осман Сијарић, Мујага Ганић и Ашин Љуца, а са српске стране Авро Цемовић и Маријан Вуковић.¹⁰⁰ Турске власти у Беранама су изјавиле да има још једанаест неумирених крви и за сваку је тражено по 6000 гроша.¹⁰¹ „Доставља ми допис Вукота Пантовић, да су га јучер звале власти у Беране и да му траже 30700 гроша за умир, најдаље рок су му поставили у идући четвртак. Ако не понесе новце његово живо пропада, а поред овога мора и тапију од земље предати турскијем властима“ јавља војвода Лакић Војводић министру иностраних дела Г. Вуковићу.¹⁰²

Захтеви турских власти за мирење крви и наплата наведене суме новца доводили су до нових немира и злостављања појединаца од стране локалних турских власти. Једва утишана оружана непријатељства наставила су се у другим видовима, непрекидно претећи новим и тежим опасностима због чега је православно становништво захтевало да се најпре отклоне узроци због којих највише долази до зађевица, а то је да Руговци ослободе планину која је припадала Шекуларцима и да турске власти у Беранама престану да се свећају српском становништву због кажњавања неколицине за поступке у тек завршеним догађајима. Рђаво држање турских власти у Беранама онемогућавало је да се постигне трајнији мир. „Уместо да народ савијају и ублажавају, то га ево у свакој прилици изазивају на штете, преступе и нове зађевице.“¹⁰³

Турске власти у Беранама, очито незадовољне исходом тек завршених борби, као и одлукама султана да казни подстрекаче тих догађаја и да исплати одштете пострадалом народу, теже да изазову нове сукобе. Те намере

српских и турских главара, прозивао закрвљене, који су се потом руковали са левом руком прислоњеном на груди. Кадија би потом поред њихових имена, уписаних у протоколу о мирењу крви, записивао да је међу њима умир учињен. Пре него што се започело са овим послом, царски изасланик Садедин-паша обратио се присутнима, позивајући их да једни другима опросте све међусобне омразе, као што је и сам султан свима опростио и све грешнике помиловао (ДАЦГ, МУД, фасц. 47, док. бр. 859, Л. Војводић-Г. Вуковићу, Андријевица, 23. VII 1898).

100 ДАЦГ, МУД, фасц. 47, док. бр. 859, Л. Војводић-Г. Вуковићу, Андријевица, 23. VII 1898.

101 ДАЦГ, МУД, фасц. 47, док. бр. 859 и 865, Л. Војводић-Г. Вуковићу, Андријевица, 23. и 28. VII 1898.

102 ДАЦГ, МУД, фасц. 47, док. бр. 936, Л. Војводић-Г. Вуковићу, Андријевица, 10. VIII 1898.

103 ДАЦГ, МУД, фасц. 47, док. бр. 913, Л. Војводић-Г. Вуковићу, Андријевица, 7. VIII 1898; ДАЦГ, МУД, 1898, фасц. 48, док. бр. 818/2, комесари Ј. Мартиновић и Р. Поповић-Г. Вуковићу, Беране, 19. VII 1898.

учава и црногорски књаз, па саветује обласног капетана Војводића како да поступа и да пренесе упозорење доњовасојевићким главарима. „Све мјере употријеби да се не би што ту замутило, јер заиста Турци ће учинити калиж од хришћана у Беранском округу, да плате прве и потоње... Од наше им стране реци да ћемо им забранити границу ако икакви неред учине, па Турци нека од њих чине што оће.“¹⁰⁴

И поред енергичног заузимања црногорске и турске владе да се угуше сукоби у Беранској нахији, крајем септембра месеца је на Виницкој дошло до новог инцидента који је могао да се претвори у нови рат. Наиме, неколико војника турског низама, пролазећи кроз село на смену у караули, зграбили је једну осмогодишњу девојчицу и покушали су да је силују. Родбина девојчице је то спазила и одмах се дала у потеру за њима и тако спречила њихове намере. Овај догађај изазвао је велику раздраженост и тежњу за осветом становника Виницке. Сутрадан су сачекали низамску патролу и убили три војника, али су и они имали два погинула и два рањена.¹⁰⁵ У том обрачуна са турском војском погинули су Миљан и Марко Зечевић из Виницке, а рањени су Радоња Јоксимовић из Буча и Радун Зечевић из Виницке.¹⁰⁶

Да би спречила теже последице овог догађаја Порта је, само два дана после тога, поново у Беране послала Садедин-пашу, са намером да казни кривце, успостави ред и да да задовољење родитељима злостављане девојчице. Његов повратак у Беранску нахију је, као и инструкције Цетиња прекограничним главарима да се суздржавају од било каквих непромишљених потеза, утицао на смиривање тензија у Доњим Васојевићима. Међутим, далеко од тога да су постојеће противречности у овој области биле превазиђене. Потребна задовољштина није дата родитељима, али није дошло ни до отпора органима турских власти, како се то могло претпоставити.¹⁰⁷

Захтеви турских власти за наплату оштета због честих отмица и преотмица, као и проливања крви, наметали су потребу оснивања посебне црногорско - турске мешовите комисије ради расправљања спорова до којих је долазило између хришћана у турској граници и између њих и других турских држављана. Црна Гора је била за формирање једне такве комисије која би решавала све пограничне спорове и на тај начин се успоставила сигурност и трајан мир. Зато министар иностраних дела Вуковић предлаже посланику Бакићу да се за ово заложи код турске владе, па и самог султана.¹⁰⁸

104 ДАЦГ, МУД, фасц. 47, док. бр. 1260, Г. Вуковић-Обласном управитељу у Андријевици, Лакићу Војводићу, 10. X 1898; ДАЦГ, МУД, фасц. 47, док. бр. 936, Л. Војводић-Г. Вуковићу, Андријевица, 10. VIII 1898.

105 Невесиње (Никшић), 1898, бр. 23, од 23. X 1898, стр. 2.

106 Јоксимовић, 1998: 200. Јоксимовић наводи да је на Турској страни било десет погинулих војника.

107 Пејовић, 1973: 113; ДАЦГ, МИД, фасц. 48, док. бр. 1119, 1143, 1307 и 1479.

108 ДАЦГ, МИД, фасц. 48, док. бр. 1317, М. Бакић-Г, Вуковићу, Цариград, 18. X 1898.

Турска влада је оклевала са одговором.¹⁰⁹ Разлог одуговлачења одговора турске владе био је у њеној неспособности да утиче на поједине арбанашке главаре и локалну власт у Беранама. И поред предузетих мера од стране султановог изасланика Саадедин - паше, беранском кајмекаму и појединим арбанашким вођама, који се понашају као да су се одметнули од царске власти, тешко се могло стати на крај. „Мени се чини да Арнаути Порту не слушају, нити их она може на измир присилити. Зато Турци сада и врдају, и хтјели би да измир крви ограние само на неке округе...“ одговара М. Бакић министру Вуковићу.¹¹⁰

Пошто је Турска одуговлачила са одговором у вези са понуђеном комисијом, а односи међу самим српским становништвом због крви били су јако затегнути, комесар Мартиновић упозорава министра Вуковића да „би било добро што приђе да би отпочело међу њима на умирење, и тијем претекло велико зло којему се од њих сваки час надамо.“¹¹¹

Губећи наду у позитиван одговор Турске на предлог за формирање мешовите комисије за разрешавање насталих спорова, министар Вуковић наређује комесару Мартиновићу „да распустите сву излишну послугу, јер држим да до озбиљног рада комисије неће доћи. Али интереси налажу да ви још ту причекате.“¹¹² Он комесара Мартиновића задржава у Андријевици са задатком да уради све што је у његовој могућности да би помирио међусобно посвађано српско становништво у Беранској нахији. „Ако би што то примијело миру и реду код народа преко границе, учините састанак са кајмекамом и образујте једну комисију која би измирила крви међу хришћанима Беранског округа, а и између хришћана и Турака истога округа, ако би могуће било.“¹¹³

До формирања ове мешовите комисије је ипак дошло, јер је Турска после дужег одуговлачења позитивно одговорила. Комисија ће радити у Андријевици.¹¹⁴

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ:

Архив Србије (АС), Министарство иностраних дела (МИД), 1898, фасц. 66/а.

Архив Србије АС, Министарство иностраних дела – Политичко одељење (МИД-ПО), 1898.

109 ДАЦГ, МУД, фасц. 48, док. бр. 1346, Г. Вуковић-Ј. Мартиновићу, Цетиње, 21. X 1898.

110 ДАЦГ, МИД, фасц. 48, док. бр. 1317, М. Бакић-Г. Вуковићу, Цариград, 18. X 1898.

111 ДАЦГ, МИД, фасц. 48, док. бр. 1368, Ј. Мартиновић-Г. Вуковићу, Беране, 24. X 1898.

112 ДАЦГ, МИД, фасц. 48, док. бр. 1532, Г. Вуковић-Ј. Мартиновићу, Цетиње, 23. XI 1898.

113 ДАЦГ, МИД, фасц. 48, док. бр. 1561, Г. Вуковић-Л. Војводићу и Ј. Мартиновићу, Цетиње, 25. XI 1898.

114 ДАЦГ, МИД, фасц. 48, док. бр. 1601, Г. Вуковић-Обласној канцеларији у Андријевици, Цетиње, 1. XII 1898.

- Архив Србије АС, Министарство иностраних дела – Политичко пропагандно одељење (МИД-ПП), 1898.
 Државни архив Црне Горе (ДАЦГ), Министарство иностраних дјела (МИД), 1898, фасц. 47, 48. и 92/VI,
 Државни архив Црне Горе (ДАЦГ), Министарство унутрашњих дјела (МУД), 1898, фасц. 47, 48. и 92.
 Музеј Цетиња (МЦ) – фонд Никола I.

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ:

- Петровић, 1994: Милић Ф. Петровић, *Документи о Рашкој области 1890-1899*, Београд.
 Прејиска, 1998: *Прејиска о арданашким насиљима у Сјарој Србији 1898-1899*, Репринт издање из МДСССХСХ, Министарство иностраних дела, Београд: Издавачко-књижарско предузеће „Никола Пашић“.

ЛИТЕРАТУРА:

- Боричић, 1929: Драгиша Боричић, *Анејдоше испод Комова*, „Јужна Србија“, Скопље.
 Војводић, 1998: Михаило Војводић, *Србија у међународним односима крајем XIX и почетком XX века*, Српска академија наука и уметности, Београд.
 Вуковић, 1995: Гавро Вуковић, Мемоари, I-III, Цетиње-Титоград.
 Вулетић, 1983: Душан Вулетић, „Два значајна споменика Горњег Полимља“, *Токови*, бр. 19-20, стр. 133-134.
 Јагодић, 2009: Милош Јагодић, *Српско-албански односи у Косовском вилајету (1878-1912)*, Београд.
 Јоксимовић, 1998: Миодраг Јоксимовић, *Народна војска Васојевића (1858-1918)*, Андријевица.
 Пејовић, 1973: Ђорђе Пејовић, *Политика Црне Горе у Зайтарју и Горњем Полимљу 1878-1912*, Титоград.
 Рајић, 2007: Сузана Рајић, *Владан Ђорђевић – биографија једној познатој Обреновићевца*, Београд: Завод за уџбенике.
 Ракочевић 1983: Новица Ракочевић, *Црна Гора и Аустро-Угарска 1903-1914*, Титоград.
 Станић, 2003, стр. 103;
 Цемовић, 1922: Марко Цемовић, *Ђурђеви Ступови*, Београд.
 Ђоровић, 1992: Владимир Ђоровић, *Односи између Србије и Аустро-угарске у XX веку*, репринт издање из 1936, Београд.

ШТАМПА:

- Браник* (Нови Сад), бр. 67, од 9 (21) VI 1898.
Браник (Нови Сад), бр. 68, од 11 (23) VI 1898.
Глас Црнорца, бр. 23, од 6. VI 1898, стр. 1.
Глас Црнојорца, 1898, бр. 24, од 13. VI 1898.
 „Штампа у служби лажи“, *Глас Црнојорца*, бр. 29, од 18. VII 1898.
Засјава (Нови Сад), 1898, бр. 95, (23. VI), стр. 2-3.
Невесиње (Никшић), 1/1898, бр. 8, од 24. VI 1898, стр. 2-3.

- Невесинье* (Никшић), 1/1898, бр. 9, оД 1. VII 1898, стр. 2
Невесинье (Никшић), 1/1898, бр. 15, оД 12. VIII 1898, стр. 2-3.
Невесинье (Никшић), 1/1898, бр. 16, оД 19. VIII 1898, стр. 2.
Невесинье (Никшић), 1/1898, бр. 17, оД 26. VIII 1898, стр. 2-3.
Невесинье (Никшић), 1/1898, бр. 23, оД 23. X 1898, стр. 2.
„Са црногорско-турске границе“, *Цариградски ѓланик*, бр. 25, оД 18. VI 1898.
„Турска и Црна Гора“, *Цариградски ѓласник*, 1898, бр. 26, оД 25. VI 1898.
„Црна Гора“, *Цариградски ѓласник*, 1898, бр. 31, оД 30. VII, стр. 4.
„Црногорска одличија“, *Цариградски ѓласник*, 1898, бр. 35, оД 27. VIII, стр. 1.

Vukašin D. DEDOVIĆ

THE REBELLION IN DONJI VASOJEVIĆI AT 1898

SUMMARY

The Serb population in Donji Vasojevići was all the more frequently exposed to attacks by Muslims and Arbanasi from Bihor, Rožaj and Rugova who had always mowed their meadows, looted their livestock, took away the crops and all their movable property. The Arbanasi from Rugova often attacked individual villages, and Turkish authorities in Berane did not want to protect them, but arrested individual leaders of Donji Vasojevići.

In 1897 Arbanasi managed to kill several members of the Pantović family from Police (hamlet of Goražde). However, the Pantovići did not forget this but rather took double revenge in May 1898. They first killed two Arbanasi from Rožaje, and three days later, two Rugovians, ox-cart men who were moving from Bijelo Polje to Berane. This served as an occasion for the Arbanasi and Muslim leaders to prepare a new and even stronger attack on the Serb population in Donji Vasojevići. According to an earlier agreement between the Rugovians, Rožajans and Bihorians, the attack on Donji Vasojevići began on May 31 in the villages on the right of the river Lim. During the first two days of the battle, the villages of Donji Vasojevići on the right side of the river Lim were burned: Luge, Petnjik, Dapsiće, Budimlje, the Polič villages, most of Donja Ržanica, Rovca, Kaludra and Zagorje. After receiving help of 3,000 Arnaut bashi-bazouk troops and two battalions of the standing Turkish army, on the fifth day of battles (June 4), the Turkish army launched actions on Serb villages on the left bank of the river Lim, as well as their sanctuary, The Tracts of Saint George Monastery /*Djurdjevi Stupovi*/. The soldiers planned to set fire to the Monastery and the school. Despite its numerical superiority and persistence, the enemy failed to achieve their goal. Through the heroic struggle, the detainees stopped their assaults, causing them great losses. The Arbanasi and the Turkish authorities who had helped them were terrified with this defeat, so they rushed and immediately the next day, June 7, asked the Serbs for peace, referring the request of the Sultan himself.

The events in Donji Vasojevići worried Montenegro and Serbia. The Serbian MP in Constantinople, Stojan Novaković, was in constant contact with the Montenegrin MP M. Bakić and the Russian Consul Zinovjev. These are the three diplomats who mediated the most with the Sublime Port, thus contributing to replace the conflicts with diplomatic negotiations. The Serbian and Montenegrin governments and their authorities did their best to present the position of the Orthodox population in Donji Vasojevići to the world public.

Key words: Donji Vasojevići, Serbs, Serbia, Montenegro, Porta, Serbian villages, Arbanasi, Rugovians, Rožajans and Bihorians.